

су сметња једној генерално лепо извајаној скулптури, за коју је као модел послужио Милан Стојадиновић. И у мемоарима, и у писмима, и у извештајима, и у сусретима, Црњански и Стојадиновић су комуницирали са неких потпуно неравноправних нивоа, које није увек наметала логика датих околности.

Беше то необичан однос.

Summary

Marko Bulatović

A Writer and a Prime Minister

On the unusual relationship between Miloš Crnjanski and Milan Stojadinović

Miloš Crnjanski (1893–1977) was one of the most arresting Serbian writers. Between the two world wars he earned his living as a foreign correspondent of the Government Central Press Bureau. Although he was only a lower civil servant, Crnjanski had several official receptions at the office of Milan Stojadinović (1888–1961), then Yugoslav Prime Minister and Minister of Foreign Affairs. During their first meeting, Crnjanski was given some instructions for his service abroad, but he was also given an additional task – to keep Stojadinović well informed by sending him private reports, apart from Crnjanski's official duties. The great writer put a lot of energy into this extra work for his superior, which would last until Stojadinović's political collapse in 1939. According to Crnjanski's later writings, he remained a supporter of Stojadinović's policy, but their correspondence temporarily ended for Crnjanski remained in the state service.

Interestingly enough, these two men would recover their relationship in the 1950s, when each of them lived in emigration after the World War II – Crnjanski in London, confused, poor, and unemployed; Stojadinović in Buenos Aires, skilful as usual, rich and influential. At the time, former Yugoslav Prime Minister employed his former official – Crnjanski would write articles for the newspapers owned by Stojadinović; he would also undertake a research in the British archives to help the project of Stojadinović's memoirs.

However, for the diligent work and hundreds of articles he wrote, Crnjanski was very poorly awarded. Nevertheless, it seems like Stojadinović preserved somewhat of a hypnosis upon Crnjanski. Thus, even during that period, when Stojadinović did not represent an official authority, Crnjanski remained servile and inferior towards him. Their relationship could be a good example for the phenomenon, which too often characterizes relationship between representatives of state authority and representatives of art and culture.

Недељко Радосављевић

УДК 949.711

Усмена хроника *Сече реке* и историјска реалност – прилог проучавању насељавања Ужичке Црне Горе

Истраживање прошлости српског народа за време турске власти знатно је отежано релативно малим бројем доступних историјских извора. Писана грађа црквене провенијенције већим делом је уништена или изгубљена, док је грађа турског порекла била углавном недоступна и неистражена, пре свега услед језичких баријера. Самим тим усмена традиција добија на значају, мада не може бити коришћена као писани историјски извори. У овим истраживањима не могу бити заобиђена ни сазнања до којих су дошле лингвистичка наука, етнологија и друге научне дисциплине.

О томе колико је усмена народна традиција сачувана у изворном облику, измењена или једноставно заборављена, може се установити упоређивањем са оном записаном крајем XIX и почетком XX века, док поређењем са доступним историјским изворима добијамо сазнања о њеној веродостојности. Поменути историјски извори различитог су порекла: турски, пре свега катастарски пописи, берати, фермани, сицили, хућуми, бурунтије, затим српски извори црквене провенијенције (поменици, синђелије, записи, натписи, летописи...), те аустријски војни извештаји и мапе из друге половине XVIII века. Усмена традиција има посебан значај за истраживање миграционих кретања у XVIII и почетком XIX века, када се формира ова структура становништва западне и централне Србије, али јој се мора приступити са потребном опрезношћу и критичношћу. Намера нам је да на примеру *Сече Реке*,¹ села у централном делу Ужичке Црне горе,² које узимамо као истраживачки узорак, покушамо да појаснимо однос усмене традиције и историјске реалности.

1 Сеча Река се простире од подножја планине Јелове горе и брда Дрмановине ка обронцима Повлена, шест километара западно од Косјерића, у централном делу Ужичке Црне Горе.

2 Ужичка Црна Гора је област која се простире северно и североисточно од Ужица према Ваљеву. Обухвата пределе око Јелове горе, Дрмановине, јужних страна Повлена и Маљена, а и сливове Скрапежа, Каменице и Чемернице.

Настанак усмене традиције Сече Реке

Код становника овог села усмена предања су се формирала поступно, након досељавања у нови завичај. Већина колективних предања односи се на настанак појединих топонима, догађаја и личности из предустаничког и устаничког времена, те на изградњу значајнијих објеката у селу, пре свега цркве. Једино породична предања која говоре о досељавању чувају податке о старом крају, а и о мотивима који су његове становнике покретали на сеобу. Породице које су у Сечу Реку стигле касније, након формирања Кнежевине Србије 1830. године, прихватале су колективно сећање својих претходника, али и задржавале предања о свом доласку. Међутим, унутрашња структура појединих усмених предања открива доста мотива из старог завичаја. Навешћемо пример већ скоро избледелог предања о подизању цркве у Сечој Реци. По њему, Турци су дозволити градњу уз услов да црква не буде већа од површине волујске коже, али су хришћани кожу изрезали у дугу танку траку, којом су одредили димензије свог храма. Оваква предања врло су бројна у источној Босни, горњем Подрињу и Херцеговини, управо областима порекла већине породица које то село настанују.³ Такође, за многе археолошки неистражене локалитете усмена традиција тврди да су остаци цркве или манастира у коме се војвода Влатко Вуковић на путу ка Косову пољу 1389, одморио и причестио своју војску. Како се старо становништво одселило у току Велике сеобе Срба 1690, таква предања досељеницима није имао ко да пренесе. Они сами донели су их из области којом су некад управљали Влатко Вуковић и његови наследници Косаче, једноставно их надградивши на затечене остатке појединих објеката.

Упркос каснијем ширењу писмености, усмена хроника се и даље преносила на традиционалан начин „са колена на колено”, што је довело до тога да поједина предања гашењем или одсељавањем неких породица буду трајно заборављена. Ипак, неке породице, пре свега свештеничке, попут Милошевића из Сече Реке и Поповића из Субјела, записивале су своја сећања о пореклу и доласку у нов завичај. Усмену традицију бележио је и Љубомир Павловић, коме је послужила као основа за важну антропогеографску студију „Ужичка Црна Гора”.⁴ Љубомир Павловић је први употребио усмена предања становника Ужичке Црне Горе како би реконструисао стварање њене савремене структуре становништва, али није дубље залазио у проблем њиховог настанка и веродостојности. Након њега није било озбиљнијих покушаја да се то питање даље истражи.

Усмена традиција и сеобе

У околностима великих ратних пожара и разарања који су захватили европски југоисток крајем XVII и почетком XVIII века, османска администрација није била у могућности да се озбиљније бави питањем миграција на српском етничком простору. Турски катастарски пописи сумарно наводе податке о броју

3 Влајко Палавистра, Црква великих колик' волујска кожа (мотив нашег усменог историјског предања), *Календар Просвјетља за 1992. годину*, Сарајево 1992, 134-144.

4 Љ. Павловић, *Ужичка Црна гора, Насеља и порекло становништва*, 19, СЕЗ XXXIV, Београд 1925. Рукопис овог дела спаљен је у току Првог светског рата. После окончања рата, аутор га је реконструисао и објавио у едицији Српске краљевске академије „Насеља и порекло становништва”.

домаћинстава у појединим селима, који тек у поређењу са претходним и каснијим пописима могу делимично указати на миграционе процесе који у XVIII и XIX веку имају свој континуитет. О правцима и времену сеоба, а и о области порекла исељеника, усмена традиција говори много више.

Након што је у току Великог бечког рата дошло до масовне сеобе Срба у новоосвојене аустријске поседе,⁵ Ужичка Црна Гора је, као и остале области западне Србије, скоро потпуно опустела. Тај крај већ почетком XVIII века добија нову структуру становништва, што се касније убрзано наставља, нарочито у првој половини XIX века. Нови становници су пореклом углавном из динарских крајева, пре свега из Херцеговине, Црне Горе, Рашке области и источне Босне, и та етничка слика је опстала и у XX веку без значајнијих досељавања из других области. Љубомир Павловић наводи следеће податке о пореклу становништва те области:⁶

Стари Влах	22,63%	Сјеница са Н. Пазаром	1,15%
Подриње (горњи део)	3,06%	Црногорски Колашин	2,67%
Осат	2,90%	Дробњаци	13,9%
Ваљевски крај	0,69%	Херцеговина, даљи крај	1,68%
Нова Варош	9,95%	Бањани и Грахове	1,15%
Босна, даље од Осата	0,92%	Никшићи (Жупа и околина)	3,20%
Прибој с Вишеградом	6,58%	Кучи и Братоножићи	1,53%
Пљевља	3,98%	Црна Гора	3,20%
Пријепоље	6,44%	Друга места	4,21%
		Обласна померања	19,88%

Из приложеног се види да је становништво из различитих области Херцеговине најзаступљеније.⁷ Ако се има у виду да је Стари Влах многим породицама био само успутно боравиште приликом сеобе, у коме су се задржавале једна или две генерације, тај проценат свакако се увећава, што је у Сечој реци још израженије.

Већина породица насељених у Сечој Реци сачувала је казивања о пореклу и мотивима који су их покренули на сеобу. Обично је то неки епски догађај из живота породице у њеним напорима да опстане. Најчешће је у питању сукоб са појединим локалним Турцима, њиховим спахијама или читлук-сахибијама. То потврђује и следећи пример: родоначелник породице Обреновића Обрен кренуо је у сеобу из Штрбаца у околини Прибоја након што је ту убио једног Турчина. Најпре се населио у село Јеловик на обронцима Јелове горе у Соколској нахији, да би касније прешао у сечоречко село Цикоте. Сечоречки ага дао му је земљу да се насели уз услов да озиди једну чесму, која и данас постоји, иако је више

5 До сеобе је дошло након што је, у току Великог бечког рата (1683-1699), аустријска војска отпочела повлачење после доживљеног пораза од турака код Качаника 2. јануара 1690. Сами Аустријанци су још пре тога преселили око 6.000 Себа из околине Ужица у западну Славонију. Р. Ј. Веселиновић, Срби у Великом рату 1683-1699, у: *Историја српског народа III*, Београд 1994, 510.

6 Љ. Павловић, наведено дело, 36.

7 Реч је о Старој Херцеговини, која је обухватала и делове савремене Црне Горе и Србије (Никшић, Дробњаци, Пљевља, део Полимља, Рудо, Вишеград...).

пута презиђивана. По њему је и заселак добио име Обреновићи.⁹ Породица Обада-Тунајића доселила се из црногорске Херцеговине највероватније шездесетих година XVIII века, поневши из своје цркве царске двери, које су касније приложили новоизграђеној цркви брвнари у Сечој Реци. Током сеобе прогонио их је њихов ага, кога су у Сечој Реци посекали, а затим се ту и настанили.¹⁰

Неке породице су досељене из Осата у источној Босни, попут Васиљевића и Тодоровића, који су име старог завичаја сачували дајући свом засеку назив *Осићани*.¹¹ Ти насељеници су прешли у Србију у току Првог српског устанка приликом преласка устаничке војске у источну Босну 1809. године, или нешто раније. Године 1812. завршена је и градња нове цркве брвнаре у Сечој Реци, једног од најрепрезентативнијих примера српског народног градитељства с почетка XIX века. Најбољи мајстори који су такве градитељске подухвате изводили били су управо неимари из Осата, тако да казивање породице Васиљевића да су њихови преци учествовали у градњи тог објекта има основа, нарочито ако се зна да су ти градитељи често поред свог дела налазили трајно пребивалиште. Иначе, слични градитељски концепти нису ретки у западној Србији (цркве у Дубу, Миличиници...).

Породице Зарића, Батинића и Вујића знају да је њихов родоначелник пореклом Дробњак и да је као Карађорђевог борац погинуо у боју на Засавици 1813. године.¹² Предак породице Марића, Спасоје Зеленовић, дошао је из Пипера у Херцеговину, а одатле, заједно са Батинићима и вероватно Обадица-Тупајићима, средином друге половине XVIII века, у Сечу Реку.¹³ И код тих породица су у питању сукоби с Турцима, што у пограничној области Херцеговине и Црне Горе у оно време није никаква реткост. У овом случају вероватно је реч о већој групи исељеника. За разлику од неких других, та предања су потпуно лишена анегдотских елемената.

Породица Николића из сечоречког села *Цикотића* сачувала је предање да су дошли из Цикота у Доњем Подрињу, те да су по старом завичају дали име и новом селу.¹⁴ Име Цикота не налазимо у турским катастарским пописима XV–XVI века, док се околна села (Годљево, Руда Буква, Сеча Река, Полошница...) помињу врло често. Како се Цикоте први пут јављају 1768. године, у време када овај крај већ насељавају нови становници, то предање се не може одбацити. И остале породице су досељене из динарских крајева: Илићи су стигли од Колашина, Лучићи из Херцеговине или Косјера у Црној Гори, Милићи из Пиве, Ковачевићи из Херцеговине или Црне Горе...

9 Забележено по казивању Радована Обреновића из Сече Реке. Ово, као и остала породична предања забележена по казивању становника Сече Реке, прикупљена су 1996. године у току рада на пројекту „Усмена хроника Сече Реке“, чији је носилац Вукова задужбина из Београда, у сарадњи са Етнографским и Институтом за српски језик САНУ. Део тог пројекта је и овај рад, настао с намером да појасни однос усмене традиције и историјске реалности, посебно када је реч о насељавању Ужичке Црне Горе.

10 Забележено по казивању Новака и Милана Тупајића из Сече Реке.

11 Забележено по казивању Симеуна Васиљевића из Сече Реке.

12 Забележено по казивању Миломира и Добривоја Зарића из Сече Реке.

13 Забележено по казивању Мирољуба Марића из Сече Реке.

14 Забележено по казивању Љубише Николића из Сече Реке.

Поједина усмена предања данас су сиромашнија подацима него у тренутку кад су забележена у другој половини XIX и почетком XX века.¹⁵ Неке породице не знају да су их у село довели свештеници, како је то по казивању њихових предака забележио Љ. Павловић, док неке уопште и не знају за област свог порекла. Тако део породице Дринчића сматра да су потомци Дрине или Дринке, док Љ. Павловић наводи да су досељени из горњег Подриња.¹⁶ Недостатак свести о старом завичају највише је изражен код породица које су се у Сечу Реку доселиле локалним померањима из најближе околине. Породица Ковачевић из Цикота дошла је из суседног села Косјерића, и чак узела презиме Ковачевића који су се ту већ налазили. О томе одакле су досељени у Косјериће нису сачували јасно предање, као ни породица Петровић, такође из Цикота.

Посматрано у целини, усмена хроника је прилично поуздана када се утврђује област порекла становништва и досељавања у нов крај. Да је тако, потврђује и микротопонимија Сече Реке, врло слична микротопонимији Дробњака и неких других Херцеговачких области.¹⁷ Мада је у усменој традицији као разлог сеобе преовладао епископски елемент, сасвим је извесно да је и економски чинилац у томе имао важну улогу. Сама Сеча Река такође је имала одлив становништва ка знатно богатијем ваљевском крају.

Иако је свест о херцеговачком пореклу врло жива, говор тог подручја је ближи источnobосанском него херцеговачком, што се, пре свега, односи на редукцију вокала. Ово би се могло објаснити тиме што је, осим већих покрета насељеника из Херцеговине, Црне Горе и Полимља, постојала и једна тиха миграција у континуитету из Источне Босне, пре свега Подриња и Осата. Она је текла појединачно или у мањим групама, попут осећанских неимара, али је била трајна и постојана. Саобраћајне, привредне и родбинске везе становника ужичког краја и источне Босне биле су врло живе, а досељавање из тога дела Босне нарочито се појачало након формирања Кнежевине Србије 1830. године.

Топономастика и усмена предања

Као што говори о насељавању, усмена хроника обилује разуђеним казивањима о настанку појединих топонима. Име Сече Реке било је, због своје необичности, захвална тема усмене традиције, па је о његовом настанку створено неколико различитих колективних и породичних предања.

Према најраширенијем од њих, село је добило име по томе што се у њему слива, „сече“ више потока и речица. Друго предање говори да је име настало као успомена на велику сечу Турака, која се ту наводно одиграла. Породица Обада-Тупајића настанак имена Сече Реке повезује с а својим досељавањем. По њиховом породичном предању, име села настало је када су ту сачекали Турчина који их је прогонио и посекали га поред реке.¹⁸ И ту има већ поменутих

15 Нека од колективних и породичних предања записао је крајем XIX века прота Новак Милошевић, а и његов син Богољуб, такође једно време свештеник сечоречке цркве.

16 Љ. Павловић, наведено дело, 57.

17 На ову чињеницу скренуо ми је пажњу мр Михаило Шћепановић, из Института за српски језик САНУ, због чега сам му веома захвалам.

18 Н. Радосављевић, „Сеча Река у народним предањима и историјским изворима XV–XVIII века“.

епских елемената у предањима о досељавању. Међутим, ако желимо да дођемо до правог објашњења настанка тога топонима, поменуто предање морамо оставити по страни. Разлог за то је чињеница да су становници који их баштине потомци досељеника из XVIII века, док се име села први пут јавља знатно раније, у турским катастарским пописима из друге половине XV века. Поменуто предање настало су тако што су насељеници на име које су затекли и које им је и самима било необично, надградили своја колективна и породична предања.

Илија Мисаиловић, који се бавио изучавањем топонима ужичког краја, сматра да је „за овај двочлани топоним релевантан хидроним *Сјечица*, хладна планинска река чија вода „сјече”, те отуда метафорично *сијеча ријека*, односно хладна ријека, хладнија него други планински водотоци.”¹⁹ Међутим, по убедљивом тумачењу Павла Ивића, придев *Сеча* изворно је гласио *Съча* и изведен је од именице *сијечац*, онај који сече (шуму), те би *Сеча Река* значи „река *сијечаца*” тј. дрвосеча, слично као што је Трепча првобитно *Трѣбъча* (*рѣка, вѣаь*) „река или село требаца”, људи који треба, крче шуму. Александар Лома нам је указао на једну занимљиву паралелу у средњовековном хидрониму са подручја Метохије *Рубъчь ѿшѣокъ, ѿшѣок рубаца*, оних који рубе, секу дрвеће, као и речицу у присоју Маљена *Кладоробу* (*Кладорубу*), названу по кладорубима, што је, у ствари, стари словенски назив у истом значењу (онај који руби кладе). Таква имена су настајала као ознака насељеника у још некултивисаним пределима који се баве горосечом и праве крчевине у речним долинама, стварајући обрадиво земљиште.²⁰ Из наведеног можемо закључити да је реч о средњовековном словенском топониму који су Турци после освајања затекли и преузели у неизмењеном облику. Српски историјски извори из XVI–XVII века, рачански (Беочински) као и Крушевски поменик, такође помињу Сечу Реку.²¹

Код становништва тог села очувало се и веома живо предање да се *Сеча Река* некада звала *Брујуле*, што збуњује управо због поменутог временског распона од првог помена села до насељавања становника херцеговачког и црногорског порекла.²² Име *Брујуле* није се сачувало ни у називу неког засеока или микротопонима. Увидом у турске катастарске пописе XV–XVI века налазимо два слична имена и то *Бројил* у попису из 1559–1560, и *Бројул* из 1572. године.²³ Како се у арапском писму гласови „о” и „у” означавају истоветно, а вокал „е” по правилу не бележи, то се запис из 1572. може прочитати као „*Брујуле*”, управо онако као што гласи у народном предању. У Западној Србији више нема села са сличним називом, па је могуће да су на подручју Сече Реке

¹⁹ Гласник Историјског архива Ваљева 30, Ваљево 1996, 66–72.

²⁰ Исто, 67.

²¹ Исто, 66–67.

²² Рачански (Беочински) поменик пренет је из манастира Раче у Беочин у току Велике сеобе 1690. године. Налази се у Патријаршијској библиотеци у Београду, Записи ПБ 54. Крушевски поменик уништен је 1941. године приликом немачког бомбардовања Народне библиотеке у Београду. Делимично га је издао и објавио имена и записе Стојан Новаковић, „Српски поменици XV–XVIII века”, Гласник СД ХЛII, Београд 1875.

²³ Многе породице у својој баштини чувају ово предање. Да се *Сеча Река* звала *Брутуле* наводи и Богољуб Н. Милошевић, *Из Мога завичаја*, Архив САНУ 10710/14, 11.

²⁴ Ахмед С. Аличкић, *Турски каталогски пописи неких подручја западне Србије III*, Чачак 1985, 92, 307.

некада постојала два села, *Сеча Река* и *Брутуле*, и да се са доласком нових становника једно име једноставно угасило.

За разлику од имена Сече Реке, засеоци тога села и други микротопоними добили су своје називе углавном од нових насељеника. Већ смо навели пример села Циктора²⁴, а слично је и са засеоком Осићани, који је добио име по пореклу својих нових житеља, као и засеоци Ерчићи, Марићи, Дринчићи, Васовићи, Живковићи, чија су имена, у ствари, презимена најбројнијих породица које их настањују.

Усмена традиција и градитељство

Захваљујући сачуваним историјским изворима, чињеница да је *Сеча Река* у време турске власти била значајно црквено средиште не може бити доведена у питање. Међутим, место на коме се током неколико векова налазила сечоречка црква не може се без обзирљивих археолошких истраживања тачно одредити. Постоји неколико локалитета за које народна предања говоре да су места где су били различити црквени објекти. Једно од тих места налази се поред „*Лучића зробља*”, где се под земљом назиру само темељи грађевине за које се по димензијама и правцу простирања може претпоставити да је то црква. На том месту је ископан камен са рељефно приказаним ликовима из римског периода, што говори да ту постоји више археолошких слојева које треба истражити.²⁵

Црква која се помиње у Рачанском и Крушевском поменику запустела је или уништена у време Велике сеобе Срба 1690, а обновљена вероватно средином или у другој половини XVIII века.²⁶ Многе породице које су се доселиле у Сечу Реку или оближња села довели су свештеници који су ту добили парохију од надлежног епископа, попут Алексића, Јаковљевића, Јовановића, Јанковића, Милића. То потврђује и Синђелија сечоречког попа Луке из 1768. године, којом му митрополит ужичко-ваљевски Јоаким додељује сечоречку парохију.²⁷ Син тог свештеника био је кнез ужичке нахије у Првом српском устанку Алекса Поповић, који се са делом породице млад одселио у село Субјел.

Постојећа црква брвнара подигнута је 1812, на месту где се налазила и стара, спаљена 1806. године приликом једног испада Турака из ужичког града. О времену њеног подизања сведочи и избледели натпис изнад западних врата који гласи: „Сија црков соградисја при владенију вожда Георгија Петровића 1812. год.” Овој цркви породица Обада-Тупајића приложила је царске двери које је донела из старог завичаја у Херцеговини.²⁸ Богољуб Милошевић је, вероватно по казивању старих Тупајића, записао да је те двери из пламена цркве коју су Турци запалили у њиховом старом крају спасао Турчин, потомак мајстора

²⁴ Видети напомену 13.

²⁵ Поменути камен налази се у Народном музеју у Ужицу.

²⁶ Н. Радосављевић, „Прилози за историјат цркве у Сечој Реци”, *Ужички зборник* 23, Ужице 1994, 69–70.

²⁷ Љ. Павловић, наведено дело, 55–58. Радомир М. Илић, „Синђелија сечоречког попа Луке”, *Споменик СКА XLIX*, Београд 1910, 72–73.

²⁸ Н. Радосављевић, „Прилози за историјат цркве у Сечој Реци”, 72.

хришћанина који их је израдио, о чему више нема трага у усменој традицији породице.²⁹ Архитектонски врло успешно изведен подухват, црква има и место за хор изнад припрате, у то време, а и касније, привилегију значајнијих црквених средишта.

Новак Милошевић, који је при тој цркви био свештеник 64 године (1866–1930) записао је казивање да је цркву освештао владика Грк са Фанара, који је од народа за ту услугу тражио велики новац. Мештани су толику суму успели да сакупе тек после три дана, што је он сачекао разапевши шатор крај једног извора.³⁰ О том догађају слично говори и његов син, такође свештеник, Богољуб Н. Милошевић.³¹ Нема сумње да је Новак Милошевић, дошавши у село, затекао у животу сведоке спаљивања старе и подизања нове цркве, те да је верно записао то казивање. Међутим, надлежни епископ ужички Антим Зепос није се у то време (1812. године) налазио у Србији³², а једино духовно лице тога ранга био је митрополит београдски Леонтије Ламбровић, такође Фанариот. О томе да је митрополит Леонтије долазио у Сечу Реку нема поузданих трагова у историјским изворима. Могуће је да је реч о Грку нижег свештеног чина кога је неупућени народ сматрао за владика, или им се сам тако представио.

Редослед свештеника који су служили при сечоречкој цркви могуће је утврдити само делимично на основу доступне грађе и из матичних књига које су вођене од 1823. године.³³ Међутим, изненађује чињеница да усмена хроника није сачувала успомену на свештенике чија имена налазимо у историјским изворима, и који су сигурно своју свештеничку дужност обављали у Сечој Реци. У усменој традицији нема помена попа Луке Јаковљевића, а ни његовог сина кнеза Алексе Поповића. Сам Алекса Поповић се после аустро-турског рата 1788–1791. одселио у оближње село Субјел, али је свакако рођен у Сечој Реци или у њу дошао као дете.³⁴ Име попа Рајице, који је у село довео породицу Минића-Шијака, очувало се само у имену Рајић брда. Усмена хроника не говори ништа ни о првим свештеницима након 1812. године Лазару Игумановићу, Марјану Јанковићу и Димитрију Јовановићу, али доступни историјски извори омогућавају да се њихов рад делимично расветли.³⁵ Највише успомена везано је за проту Новака Милошевића, али су оне углавном анегдотске. Тај свештеник је и сам записао усмена казивања, оставивши драгоцене записе, јер је приликом свог доласка у село 1866. затекао у животу учеснике оба српска устанка. Иза себе

29 У заоставштини Богољуба Н. Милошевића која се чува у архиву САНУ налази се и рукопис у коме је описао прошлост сечоречке цркве. Поменуто предање записао је вероватно по казивању старих Тупајића. Архив САНУ 10710.

30 Н. Милошевић, *Поменик погинулим учесницима ратова 1876–1918, прилог II*, необјављени рукопис, чува се у сечоречкој цркви.

31 Богољуб Н. Милошевић, наведено дело, на истом месту.

32 Радослав Перовић, *О шабачком владистицијанству*, Београд 1941, 1–12.

33 Матичне књиге рођених, венчањих и умрлих сечоречке цркве налазе се у историјском архиву у Ужицу.

34 Драгослав Страњаковић, Алекса Поповић, *Стоједесетогодишњица устанка у Србији*, Београд 1954, 64–69.

35 Н. Радосављевић, „Прилози за историјат цркве у Сечој Реци”, 73.

је оставио кратак историјат цркве у Сечој Реци, а и летопис своје породице у коме је описао свој завичај у Херцеговини и досељавање у Кнежевину Србију.³⁶

Крајем XVIII века кроз Сечу Реку су пролазиле важне саобраћајне комуникације, пут од Рудника ка долини Дрине и источној Босни, те каравански пут Ваљево-Ужице. Усмена хроника је сачувала и сећање на поједине објекте који су егзистирали захваљујући тој путној мрежи.³⁷ *Зарића 'анови* су се налазили у подножју Јелове горе, на путу чији је један крак ишао ка Ужицу, а други ка Соколској нахији. Пре Првог српског устанка били су турско власништво, а име су добили по засеоку у коме су се налазили. У непосредној близини и сада се могу наћи остаци калдрме, односно пута који је био боље уређен у близини хана.³⁸ Други сличан објекат се налазио на караванском путу Ваљево-Ужице, на месту где је касније настало гробље села Цикота, али је траг у усменој традицији о њему врло слаб. Тај објекат спомиње и аустријски обавештајни официр заставник Перетић, који је кроз Сечу Реку прошао идући од града Сокола ка манастиру Никоље у Овчарско-кабларској клисури.³⁹ У селу је затекао „Турску кућу” која је имала спрат од дрвене грађе, собе са пећима у које се могло сместити 50 људи, и штале за 24 коња.⁴⁰ Величина те грађевине довољно говори колико је пут на коме се налазила био прометан. Да се она налазила баш на том месту потврђује и Перетићев опис (добар видик, пола часа јахања од реке...)⁴¹

Трећи објекат који усмена хроника памти налазио се у подножју брда Град, на месту познатом под именом Турска башча. По предању, ту је било седиште локалног аге или летњиковац неког кадије из Ужица а извор потока Вучинца, који се налази у непосредној близини, по њему се и зове Кадијино врело. У устаничкој активности почетком XIX века објекат је разорен, али је сећање на њега врло живо.

Усмена предања и устаничко време

Усмена традиција о предустаничком и устаничком времену препознатљива је по томе што се бави пре свега појединцима, који су својим деловањем обележили једно важно доба историје западне Србије. Многа предања би заувек била заборављена да свештеници сечоречке цркве Новак и Богољуб Милошевић нису још крајем XIX и почетком XX века отпочели да их записују. За њих је такође својствено да су везана за Сечу Реку, или говоре и о личностима са ширег простора западне Србије.

36 Исто, 73–74.

37 Н. Радосављевић, „Сеча река у народним предањима и историјским изворима XV–XVIII века”, стр. 66–72.

38 Исто, 66–72.

39 Душан Пантелић, „Војно-географски описи Србије пред Кочину крајину 1783. и 1784. године”, *Споменик СКА LXXXII*, Београд 1936, 117–119.

40 На истом месту.

41 Н. Радосављевић, „Сеча Река у народним предањима и историјским изворима од 15. до 18. века”, 70–71.

Једно од њих говори и о спаљивању манастира Раче, до кога је дошло након слома Првог српског устанка 1813. године. Калуђер Јован Обада из породице Тупајића у Сечој Реци, као млад је отишао у манастир Рачу, где се замонашио или био искушеник. По Новаку Милошевићу, када је дошло до слома устанка, Али-паша Видаић је са војском кренуо од Ваљева према ужичком крају, односно селу Маковишту, услуг палећи и робећи. Маковиштански ага, кога су његови сељаци спасили и безбедно отпустили у Ужице када је устанак отпочео, дочекао је Видаића на планини Повлен и замолио га да Маковиштане због њихове оданости поштеди. Прихвативши његову молбу, Видаић је са војском кренуо ка Соколској нахији у намери да се спаљивањем манастира Раче освети његовом архимандриту и војводи соколском Хаџи-Мелентију Стефановићу. Већина народа и калуђер склонили се у Калуђерске баре, док је са игуманом Исаијом остао Јован Обада, који је из пушке убио турског барјактара, гађајући самог Али-пашу. Калуђера Обада Турци су заједно са игуманом посекали и спалили на ватри коју су наложили од иконостаса на часној трпези.⁴² Богољуб Милошевић је нешто опширније: између осталог, он наводи да је Обада прво био ђак сечоречког попа димитрија Поповића, а да се зарекао да ће убити Видаића пошто је сазнао за погибију свог побратима Панте Белобрадице на Засавици.⁴³ Сећање на тај догађај сачувало се веома добро у породици Тупајића, који сваке године у сечоречкој цркви пале свећу за душу „ђака” Обада, спаљеног у Рачи.

Постоји и друго објашњење страдања монаха Обада. Заједно са игуманом служио је литургију када су Турци упали у манастир. Како се служба божја ни због једног разлога не сме прекинути, они су остали у манастиру, где су их Турци затекли, посекали и спалили.⁴⁴

Друга личност, такође запамћена по сукобу са Турцима, био је хајдук Партић из Вишесаве, села у близини данашње Бајине Баште. Партић је био чифчија извесног бега Баје, који му је одузео најбољу земљу и дао другима. Због тога је решио да се одметне у хајдуке, али је пре тога одлучио да пресели породицу у Шумадију како би је заштитио од одмазде. Идући према Сечој Реци, застао је да се одмори у Јеловој гори, где је наишао сечоречки ага Омар, који се враћао кући у Ужице пошто је неко време провео у лову у Сечој Реци. Када је Омар насрнуо на његову жену, Партић га је убио и затрпао поред пута, али су његови пси сами отишли у Ужице. Турци су ухапсили Мину Обада из Сече Реке, код кога је Омар одсео, окрививши га за његову смрт. Сазнавши да због њега невин човек лежи у затвору, Партић се исповедио Хаџи-Мелентију, архимандриту манастира Раче, замоливши га да оде Хаџи-Мустафа паши у Београд и затражи да ослободи Мину. Паша је наредио да се Мина Обада пусти, али му је око врата везан ланац и закључан катанцем, све док не исплати крвину за Омера. Како је крвнина била велика, новац је морао да скупи просјачењем.⁴⁵ Новак Милошевић наводи да је дошавши у Сечу Реку затекао у животу сина Мине Обада,

42 Н. Радосављевић, „Прилози за историјат цркве у Сечој Реци”, 76.

43 Богољуб Н. Милошевић, „Из мога завичаја”, 56–61, Панта Белобрадица највероватније је Панто Маринковић из Радаповаца који је погинуо на Засавици са два рођена брата и два синовца, М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србина, Београд 1876, 60б.

44 Забележено по казивању старешине манастира Раче игумана Саве, 1996. године.

45 Н. Радосављевић, „Прилози за историјат цркве у Сечој Реци”, 75.

који му је ово испричао.⁴⁶ Место где је Омер убијен добило је име Омеров до’, а успемена на тај догађај остала је у усменој хроници тога села.⁴⁷

Постоји још једна верзија тог догађаја. Милан Ђ. Милићевић наводи да је хајдук Цепиграбић, исповедивши се почетком 1804. Хаџи-Рувиму, изјавио да је побио много Турака, међу њима и Неџи-бега из Београда. За његову смрт Турци су окривили Мину из Сече Реке, па је Ципиграбић од Хаџи-Рувима тражио да оде у Београд и замоли везира да пусти Мину, а он ће се сам предати.⁴⁸ Уместо хајдука Партића, у том случају се помиње Цепиграбић, а његова жртва постаје Неџи-бег из Београда, док Хаџи-Мелентија, архимандрита Раче, замењује Хаџи-Рувим, архимандирт Боговађе. Из тога можемо закључити да је реч о једном истом догађају који се прочуо знатно даље од Ужичке и Соколске нахије, препричавањем је дошло до разлике у именима појединих актера. М. Ђ. Милићевић тај догађај смешта у почетак 1804, уочи избијања устанка. Управо у то време, крајем јануара, Хаџи-Рувим је погубљен у Београду под оптужбом да се тајно дописивао са аустријским мајором Митесером из Земунa,⁴⁹ док је у Београду уместо везира постављеног од султана, власт узурпирала група дахија. По томе можемо закључити да је запис Новака Милошевића о том догађају поузданији, јер се о њему обавестио на лицу места. На примеру хајдука Партића јасно се уочавају морална начела људи који су чинили основу устаничке војске 1804. године.

Закључак

Усмена традиција сачувала је сећање на порекло становништва и догађаје из прошлости Ужичке Црне Горе и, у недостатку већег броја писаних историјских извора, послужила као путоказ историјској науци за почетна истраживања. То се пре свега односи на време турске власти, када су могућности за културни и просветни рад биле крајње спутане, због чега су и историјски извори сразмерно ретки. Значај усмене хронике за науку о језику и књижевности не треба посебно истицати.

Када је реч о пореклу становништва и досељавању у Сечу Реку, усмена традиција ослобођена легендарних и анегдотских примеса, умногоме је поуздана. Предања о настанку појединих топонима, међутим, морају се разматрати са великим опрезом и критичношћу, јер су новопридошли становници у неким случајевима своја породична казивања надградили на затечена имена места, што се најбоље види на примеру саме Сече Реке. Тумачење настанка појединих топонима због тога није могуће дати без коришћења резултата лингвистичке науке.

Иако је убрзана урбанизација учинила да усмена хроника све више пада у заборав, о њој се може стећи целовита слика захваљујући истраживачима који су је записивали још у XIX и почетком XX века, када је била знатно богатија подацима него у каснијем периоду.

46 На истом месту.

47 Ово предање нарочито добро се очувало у породици Зарића из Сече Реке.

48 Милан Ђ. Милићевић, *Поменик*, Београд 1979, 778. Уп. Раде Михаљчић, *Јунаци косовске легенде*, Београд 1989, 209–210.

49 С. Милеуснић, *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, Београд 1993, с. 281–282.

Summary

Nedeljko Radosavljević

The Oral Chronicle of Seca Reka and Historical Reality

Lack of historical sources covering the period of Osmali power on Serbian ethnic territories has given prominence to oral tradition particularly in the research of migrations. Oral tradition serves as basis for the ethnographic study „The Uzice Montenegro,“ by Ljubomir Pavlovic which deals with settling down in the area called Uzice Montenegro.

Relationship between the oral chronicle and the historical reality is well illustrated by the example of Seca Reka, a village in the central part of the Uzice Montenegro area. Inhabitants of that village, besides data on the beginnings and settling of the area have preserved in their oral tradition stories about the origin of certain toponyms, events and personalities whose activities have marked one period in the history of that area.

Comparing available historical sources with oral tradition deprived of mythical and anecdotal ingredients, a conclusion can be made that oral tradition is to a certain degree reliable but must be assessed critically using results of other sciences linguistics and ethnology for one.

ТЕОРИЈА
THEORY

Андреј Мишировић

УДК

Дистанцирајућа рефлексивност или
прилог разумевању научности
проучаваоца историје

Израз *дистанцирајућа рефлексивност* (die distanzierende Reflexion) употребио је Волфганг Хартвиг у свом предавању поводом 200-годишњице рођења Леополда Ранкеа, које је одржао на Универзитету Вилхелм фон Хумболт у Берлину.¹ Ту је он професор, а славни претходник о коме је говорио провео је ту цео свој живот високошколског наставника још када је Универзитет носио име по краљу оснивачу Фридриху Вилхелму II, био модеран и већ познат иако је основан тек 1810. године.² Израз који је издвојен занимљив је за наш прилог независно од текста у коме се налази, мада је, природно, корисно не занемарити не само контекст у коме је употребљен него ни поводом којим је употребљен, наине учинак историчара нарочито познатог по мисли „једноставно рећи како је ту истину било“³ (брзо препознатој као лапидарно одређење историчаревог задатка и толико прослављеној и проширеној да је у литератури запажено да је у хиљадама година дугој историји историографије она најнавођеније гледиште једног историчара⁴). Та мисао је изузетно важна и за расправљање о теоријском и методолошком појму дистанциране рефлексивности. Сам овај израз, а због њега

1 Wolfgang Hardtwig, *Historismus als ästhetische Geschichtsschreibung: Leopold von Ranke*, у: *Geschichte und Gesellschaft*, 23 (1997), 99-114; занимљиво је да је редакција овај прилог објавила у рубрици *Diskussionsforum*. Наш прилог схватамо као својеврсну разраду уз теоријски прилог: Андреј Мишировић, *Неистовојности проучаваоца и проучаваног. Напомене о субјектима и објектима историје*, у: *Историјски часопис*, XL-XLI (1993-1994), Београд 1995, 281-289.

2 *Die Humboldt-Universität. Bilder aus Vergangenheit und Gegenwart*, Berlin 1976.

3 Felix Escher, *Leopold Ranke*, у: *Geisteswissenschaftler. Berlinische Lebensbilder* 4, hg. von Michael Erbe, Berlin 1989, 109-125.

4 Leonard Krieger, *Leopold Ranke. The Meaning of History*, Chicago 1977, 4.